

УДК 347.956.7

І. Колотілова,аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НЕОБГРУНТОВАНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Процесуальний закон передбачає, що рішення суду повинно бути обґрунтованим. Відповідно до ч. 3 ст. 213 ЦПК України таким є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Обґрунтованість – це правильність судового рішення з фактичної сторони. За внутрішнім змістом це поняття є досить об'ємним.

Як правові категорії обґрунтованість та необґрунтованість були предметом дослідження багатьох вчених-процесуалістів: С.Н. Абрамова, М.Г. Авдюкова, О.Т. Боннера, К.Г. Гойденко, М.А. Гурвича, М.Б. Зейдера, Л.Ф. Лесницької, Д.Д. Луспеника, Т.В. Рудої, М.І. Ткачева, Г.В. Фазикош, С.Я. Фурси, О.В. Хахалевої, Н.А. Чечиної, Д.М. Чечот, Т.В. Цюри, О.М. Шиманович, В.М. Щеглова та інших.

Але деякі питання, пов'язані з розумінням понять обґрунтованості та необґрунтованості судових рішень потребують подальшого дослідження.

Аналізуючи зміст ЦПК України, К.В. Гусаров прийшов до висновку, що обґрунтованість судового рішення являє собою взаємозв'язок доведеності й аргументованості всіх висновків, що містяться в рішенні [1, с. 221].

Розглядаючи види необґрунтованості, С.Н. Абрамов писав, що рішення повинно ґрунтуватися: а) на правильно встановлених фактах; б) на з'ясуванні всіх обставин справи (на всіх фактах, що мають місце в дійсності); в) на висновках, які суд зробив зі встановлених фактів [2, с. 81].

Іншу точку зору висловив В.М. Щеглов, вказавши, що висновки впливають на рішення суду, але самостійного значення не мають, оскільки входять в першу умову обґрунтованості. На думку дослідника, для правильного вирішення спору необхідно лише повно дослідити обставини справи і точно встановити факти [3, с. 60-61]. Цей підхід не був підтриманий ні наукою, ні практикою.

Г.Л. Осокіна вказала, що обґрунтованість рішення суду залежить від повноти фактичного матеріалу, доведеності фактів, що мають значення для справи, та від вичерпності висновків суду, встановлених з фактів [4, с. 234].

Тому досліджувана категорія, як справедливо зазначає І.В. Решетнікова, включає три взаємопов'язані елементи: 1) обставини справи; 2) докази по справі; 3) висновки суду з аналізу встановлених обставин, підтверджених дослідженими доказами [5, с. 376].

Відповідно до п. 1-3 ч. 1 ст. 309 ЦПК України рішення є обґрунтованим, якщо в ньому:

- 1) повно з'ясовано обставини, що мають значення для справи;
- 2) доведено всі обставини, що мають значення для справи;
- 3) встановлені висновки суду відповідають обставинам справи.

Вимога *повноти з'ясування обставин, що мають значення для справи*, означає, що досліджено всі вимоги, заявлені позивачем, відповідачем та третіми особами, які заявляють самостійні вимоги (за наявності), дані по кожній з них відповіді, а також з'ясовано всі обставини, що мають значення для справи.

Тим самим суд здійснює фактичну кваліфікацію спірних правовідносин, відшукує норму матеріального права, яка регулює відносини, що склалися, та вже на основі цього формує предмет доказування по справі.

Доведеність всіх обставин, що мають значення для справи, проявляється через належність, допустимість та достатність доказів, а також правильність даної їм оцінки.

Розуміння належності та допустимості доказів визначено в законодавстві (ст. 58, 59 ЦПК України). Достатність доказів є не кількісним, а якісним показником. Саме цей компонент включається в оцінку доказів за внутрішнім переконанням судді [6, с. 171].

Висновки суду відповідають обставинам справи тоді, коли з повно та правильно встановлених обставин справи суд першої інстанції зробив правильні висновки про фактичні взаємовідносини сторін.

Так, перевіряючи обґрунтованість оскаржуваного судового рішення суд апеляційної інстанції повинен з'ясувати: чи враховані судом першої інстанції при ухваленні рішення всі факти, що входять до предмета доказування; чи підтверджені обставини (факти), якими мотивовано рішення, належними й допустимими доказами та чи доведені вони; чи відповідають висновки суду встановленим фактам (п. 17) [7].

Виділяють три різновиди необґрунтованості судових рішень: а) неповноту фактичних підстав; б) недоведеність фактичних підстав; в) невідповідність висновків суду викладеним у рішенні обставинам справи [4, с. 234].

На нашу думку, найбільш точне визначення необґрунтованості судового рішення дала Л.Ф. Лесницька: «Необґрунтованим є таке рішення, в якому висновки суду про фактичні обставини справи не відповідають дійсності або викликають сумніви в правильності встановлення цих обставин» [8, с. 173].

Відповідно до ст. 309 ЦПК України підставами для скасування або зміни судових рішень як необґрунтованих в апеляційному порядку є:

1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;

2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими;

3) невідповідність висновків суду обставинам справи.

Така підстава скасування рішення суду як *неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи*, означає, що суд не дослідив усіх фактів (матеріально-правового та процесуально-правового значення), наявність чи відсутність яких впливає на результат розгляду справи [9, с. 770].

В п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 12 від 24.10.2008 року «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» [7] зазначено, що такі недоліки (прогалини) найчастіше обумовлені неправильним визначенням предмета доказування чи нез'ясуванням обставин, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, або інших фактичних даних, неправильну кваліфікацію правовідносин сторін, які впливають із встановлених обставин тощо.

Зазначимо, що предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи, підлягають обов'язковому встановленню при ухваленні судового рішення (ст. 57, 60, ч. 1 ст. 179 ЦПК України).

В позовній заяві в обов'язковому порядку викладаються зміст позовних вимог та обставини, якими ці позовні вимоги обґрунтовуються (ст. 119 ЦПК України), а також заперечення проти позову з їх обґрунтуванням. Виходячи з викладених вимог і заперечень, суд спочатку здійснює фактичну кваліфікацію взаємовідносин сторін, а вже потім відшукує норму матеріального права, яка регулює дані взаємовідносини, здійснює їх юридичну кваліфікацію.

Суд виконує завдання визначення фактів, які необхідно встановити для вирішення спору, які з них визнаються стороною, а які підлягають доказуван-

ню [10, с. 318]. Таким чином суд визнає предмет доказування по справі.

Помилка на цьому етапі, тобто неправильне розуміння судом характеру правовідносин між сторонами, може спричинити неправильне визначення норми матеріального права, що підлягає застосуванню в даному випадку. Зважаючи на те, що норми матеріального права зазвичай містять лише вказівки загального і принципового характеру, суддям доводиться самим визначати і уточнювати коло таких необхідних фактів.

Критично підходячи до аналізу фактів підстав позову, заперечень проти позову, інших фактичних матеріалів справи, оцінюючи їх з точки зору юридичної значимості, суд виключає з кола обставин, які підлягають доказуванню, ті, що не відносяться до справи [11, с. 96]. На цьому етапі можливі помилки при визначенні обставин, які мають значення для справи.

О.В. Хахалева запропонувала визначити коло обставин, які необхідно включити в предмет доказування по будь-якій справі, тобто визначити необхідний мінімуму [12, с. 19]. З такою точкою зору важко погодитися, оскільки кожна норма права в своїй гіпотезі та диспозиції містить обставини, які підлягають доказуванню, а конкретні обставини кожної окремої справи чітко визначити в законі неможливо.

Шляхом подання позову та заперечень проти позову сторони починають формувати предмет доказування по справі, але, як слушно вказує Д.Д. Луспенник, вони можуть добросовісно помилятися (відносно предмета доказування у справі). Тому суд у даному випадку не пов'язаний обставинами, вказаними сторонами, і з урахуванням лише норм матеріального права, які підлягають застосуванню, може включити до нього додаткові факти та виключити з нього факти, що не мають значення для справи» [10, с. 318].

Хоча предмет доказування по справі формує суд, на сторонах лежить обов'язок довести обставини, на які вони по-

силаються як на підставу своїх вимог та заперечень. Суд не може вказувати, які докази треба подати, він може лише звернути увагу на необхідність довести певний факт, що має значення для справи, та на необхідність подання додаткових доказів.

Виходячи з викладеного, на нашу думку, не можна сприймати неповне з'ясування обставин справи лише як помилку суду. Звичайно, предмет доказування по справі формує саме суд, але він робить це, виходячи з доказового матеріалу, наданого сторонами.

Якщо наданих доказів достатньо, питань не виникає. Разом з тим, як повинен діяти суд, якщо в умовах змагального процесу наданих по справі доказів не вистачає для ухвалення законного і обґрунтованого рішення або їх взагалі немає? Він повинен ухвалити рішення у будь-якому випадку. Але неповнота з'ясування обставин, що мають значення для справи, вже не повністю залежить від суду.

Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва, розглядаючи справу за позовом ПАТ «Креді Агріколь Банк» до П. про стягнення заборгованості за кредитним договором, виходив з наданих сторонами доказів. Відповідно до умов договору банк надає, а відповідач приймає грошові кошти у визначеному розмірі у тимчасове користування на умовах повернення, строковості та платності. Як вбачається з матеріалів справи, позивачем не надано належного доказу для підтвердження того, що відповідач дійсно отримував кредитні кошти. Тому суд першої інстанції залишив позов без задоволення.

Звертаючись з апеляційною скаргою до вказаного рішення, позивач надав квитанцію, в якій вказано, що сума грошових коштів була перерахована банком на рахунок відповідача за договором кредиту, на квитанції наявний підпис відповідача [13].

Як наслідок, рішення суду першої інстанції по суті не відповідає дійсності, але позивачем не було надано доказів на підтвердження своїх вимог. Як вже

було сказано, згідно з принципом змагальності судова оцінка доказів залежить від запропонованого сторонами доказового матеріалу. Тож твердження про те, що помилка допущена саме судом є помилковим.

Тому формулювання п. 1 ч. 1 ст. 309 ЦПК України як «неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи», не є точним, оскільки в ньому повністю відсутній будь-який зв'язок із процесуальною ініціативою сторін, що повністю нівелює значення їх процесуальної активності та дію принципу змагальності [14].

Згідно з ЦПК України суд **сприяє** всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і **сприяє** здійсненню їх прав у випадках, встановлених ЦПК України (ч. 3 ст. 10 ЦПК України).

Тому, на нашу думку, п. 1 ч. 1 ст. 309 ЦПК України необхідно викласти в такій редакції: «неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи», що буде більш точним.

Недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважає встановленими, має місце у випадках зазначення у судовому рішенні певних обставин (фактів), які не підтверджені доказами, їх недостатність, недостовірність та (або) суперечливість, відсутність обґрунтування мотивів прийняття чи неприйняття доказів тощо.

Такі види необґрунтованості судового рішення, як недоведеність обставин, що мають значення для справи, та неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, відрізняються тим, що в першому випадку суд першої інстанції, правильно визначивши предмет доказування по справі та визнавши встановленими істотні по справі обставини, не надав достатніх доказів щодо їх існування. У другому випадку, суд, разом з неповним з'ясуванням обставин справи, не визначив

предмет доказування по колу цих обставин [1, с. 224].

Суд здійснює оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення. Результати своєї оцінки суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви прийняття чи відмови у прийнятті кожного доказу.

Висновки суду не відповідають обставинам справи у разі, якщо останні встановлені судом повно та правильно, проте самі висновки з установлених обставин зроблено неправильно [7].

Така помилка породжує у апеляційного суду сумніви або у повноті з'ясування судом першої інстанції обставин, що мають значення для справи, або у їх доведеності [1, с. 224]. Звичайно, такий вид необґрунтованості судових рішень, як невідповідність висновків суду обставинам справа, залежить від неповноти встановлення та недоведеності обставин, які мають значення для справи, але і є самостійною підставою для скасування судового рішення.

Так, колегія суддів апеляційного суду Полтавської області не погодилася з висновками Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області про відмову у визначенні додаткового строку для прийняття спадщини, оскільки вони не відповідають фактичним обставинам справи. Відповідно до ч. 1 ст. 1270 ЦК України для прийняття спадщини встановлюється строк в шість місяців. Частиною 3 ст. 1272 ЦК України передбачено, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважних причин, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Колегія суддів апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої ін-

станції як таке, що не відповідає фактичним обставинам справи, вказала, що позивач пропустив строк прийняття спадщини з поважних причин, бо перебував не на території України, а повернутися не міг, оскільки це було зазначено в контракті з іноземним роботодавцем, що вбачається з матеріалів справи [15]. Тому самостійність такого виду необґрунтованості судових рішень, як невідповідність висновків суду обставинам справи – очевидна.

Чітке розуміння відмінностей між досліджуваними видами необґрунтованості судових рішень має важливе практичне значення з огляду на те, як у разі виявлення вказаних порушень повинен діяти суд апеляційної інстанції: змінювати рішення суду першої інстанції чи скасовувати його та ухвалювати нове.

Ключові слова: обґрунтованість та необґрунтованість судових рішень; неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи; невідповідність висновків суду обставинам справи.

Стаття присвячена аналізу понять обґрунтованості та необґрунтованості судових рішень в цивільному процесі України. Досліджуються підстави скасування чи зміни судових рішень як необґрунтованих.

Стаття посвячена аналізу поняття обґрунтованості і необґрунтованості судових рішень в гражданском процессе Украины. Исследуются основания для отмены или изменения судебных решений как необоснованных.

This article is devoted to analyze the concepts of validity and invalidity of judgments in civil proceedings Ukraine, investigates the reasons of cancellation or change judgments as unfounded.

Література

1. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух : монографія. – Х. : Право, 2010. – 352 с.

2. Абрамов С.Н. Проверка обоснованности судебного решения вышестоящим судом по советскому праву. – М. : Госюризид, 1950. – 132 с.

3. Щеглов В.Н. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору. – Новосибирск : Новосибирское книжное изд-во, 1958. – 88 с.

4. Гражданский процесс. Особенная часть / Г.Л. Осокина. – М. : Норм, 2007. – 960 с.

5. Гражданский процесс: учебник / отв. ред. В.В. Ярков. – 8-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – 768 с.

6. Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты / Л.А. Терехова. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 320 с. – (Серия «Гражданский и арбитражный процесс: современный взгляд»).

7. Постанова Пленуму Верховного суду України № 12 від 24.10.2008 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» // Вісник Верховного суду України – 2008 р., № 11.

8. Лесницкая Л.Ф. Пересмотр решения суда в кассационном порядке. – М. : Юрид. лит., 1974. – 189 с.

9. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. – К. : Істина, 2006. – 944 с.

10. Позовне провадження : монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Лупеник, П.І. Радченко та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 552 с.

11. Гойденко Е.Г. Отмена не вступивших в законную силу судебных решений в гражданском процессе : монография / КФ РПА Минюста России. – 2-е изд. – Калуга: Полиграф-Информ, 2010. – 168 с. – (Серия «Правовед»).

12. Хахалева Е.В. Обоснованность решения суда общей юрисдикции : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2005.

13. Архів Шевченківського районного суду м. Києва – Справа № 761/25037/13-ц.

14. Дем'янова О.В. Окремі аспекти реалізації вимог до рішень суду в світі підстав для їх зміни або скасування вищестоящими інстанціями в цивільному судочинстві / О.В. Дем'янова // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 165–169.

15. Архів Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області – Справа № 22-ц/1690/2306/2012.

